

Мр ГРОЗДАНА КОМАДИНИЋ

РЕЧНИК НАРОДНЕ КУЛТУРЕ ЧАЧАНСКОГ КРАЈА
(СЛОВО Д, НАСТАВАК)

Мр ГРОЗДАНА КОМАДИНИЋ
УУ 32000 Чачак
Учитељска 2

UDK 801.3 : 398 (497.11)

Д

Дабог, – а м – синоним за хришћанског Бога.

У чачанском крају често се може чути да народ молитве почиње са: „Дај боже”, а заклетве са речима: „Да бог да ми...” Данас, кад се тако обраћају Богу, сви мисле на хришћанског Бога. Али, некада су наши преци веровали у Дабога, цара земаљскога, који прождире душе, управља вуковима и зверима, штити стоку праведника, штити рударе који су вадили сребро и злато, штити све оне који се баве металима, помаже људима у великим несрећама. Он често, по народном веровању, поклања товари злата и драгог камења сиромашнима, праведницима. Људи су му се у својим молитвама и заклетвама често обраћали, па је обраћање њему остало и до данашњих дана. Нема ни једне здравице, заклетве, молитве да

не почиње: „Дај боже или да бог да...”, али сада се мисли на хришћанског Бога.

- Да бог да јој срећа пјевала и пуна јој се кућа ђеце играла!
- Да бог да јој се руке позлатиле, како лијепо везе!
- Дај боже да дочекам да овог унука оженим!
- Дај боже, среће и напретка овој кући!

Даждевњаk, –а м – у народу се често назива и бурњаk. Име је добио по дажду, синониму за кишу. Он се појављује пред кишу, излази из воде и креће уз брдо, а када настане суша, онда иде води (потоку, реци). Друго име, бурњаk, добио је по томе што, по народном веровању, његова појава претказује буру. Овај гмизавац мења боју коже према боји терена. Даждевњаk се сматра, у народној култури, светом животињом и зато има много митолошких веровања о њему.

– Када се у пролеће појави доста даждевњака, то је знак да ће година бити плодна.

– Ко види даждевњака да се спушта, верује да ће доћи лоше време.

– Коме даждевњаk пређе пут, тај ће бити несрећан.

– Даждевњаk је света животиња, са посебним моћима и зато га не треба дирати. Ако неко дира даждевњака, он може да писне и од тога да се оглуви.

– Трудна жена не ваља да види даждевњака, нити да јој пређе пут.

– Ко се усуди да стави даждевњака у недра, донеће му срећу, а посебно ће бити добар мајстор.

– Ако нека ђевојка жели да буде добра везиља, нека пусти да јој даждевњаk пређе преко руку.

– Ако дете жели да буде паметно нека стави руке поред неког старијег, паметнијег, па онда да даждевњаk пређе прво преко руку старијег, а онда преко његових.

Дан, –а м – у народном веровању дан траје од сунчева изласка до његовог заласка, када настаје ноћ. Петао својим кукурикањем раздваја дан од ноћи. Зато глас петла тера зле демонске силе, чија моћ престаје појавом дана. У народном веровању дани имају веома раширено значење, па и имена која симболизују њихову функцију. Основна подела дана је по њиховим именима: понедељак, уторак, среда, четвртак, петак, субота и недеља. У чачанској народној култури се верује:

– Понедељак је, уопште, добар дан, баш зато што је први, почетни у недељи. Зато се каже за дете које је рођено на овај дан да ће бити срећно и радно. На овај дан се започињу велики послови: орање, сетва, градња куће; полази се на далеке путеве; девојке „награђују” ћилиме за удају.

– Трговци су опрезни у понедељак, па не дају и не узимају позајмице, јер мисле да неће бити враћено оно што се узме на овај дан. Због тога у многим крајевима понедељак није пазарни дан, па тако, не раде пијаце.

– Бусенити понедељак је један од већих празника и на тај дан се уређују гробља. Не ваља радити у њиви, јер народ каже: „Како копали ову земљу, тако она копала раку.”

Уторак је баксузни дан. Зато се верује да тога дана не треба ништа значајно започињати. Тог дана се не крштава, не венчава, нити пере рубље. Не препоручује се примање гостију, а ни одлазак у госте. Народ верује:

– на овај дан једино успевају враџбине, мађијања и бајања;

– уторком се одлази код врачара и гатара да би им гатале, врачале, одређивале судбину. („Донеси топљено олово, биљегу од ђетета, целу воду и дођи у скончани уторник да ти скинем устрелу” – говорила је Винка из Вучковице);

– уторником не ваља започињати значајне послове, уговарати свадбе, крштавати децу.

Објашњење о уторку као несрећном дану може се везати за веровање да је број два несрећан, које је распрострањено код свих народа. Уторак је други дан, па му је због тога приписана лоша срећа.

Среда је дан за који се верује да је срећан, јер је то трећи дан у седмици, три је срећан број. Среда је погодна за започињање пољопривредних послова. Све среде су, по народном и црквеном веровању, посни дани. Изузетак чини „луда среда” – то је дан у седмици Чисте недеље, која пада у време почетка Великог односно Ускршњег поста. „Луда” је зато што се тада не пости.

– Деца која проходају у среду, згрнуће велико богатство.

– Ономе коме никну зуби у среду биће школован на великим школама и стећи ће поштовање свог народа.

– Кома испадну млечни зуби на овај дан, наследиће големо имање.

Четвртак је срећан дан за започињање нових послова. На овај дан се уговарају женидбе, узимају „испити” за девојку и момка, гледа са руво, праве се „питања” за девојку, гледају се домови момака, почињу косидбе, брање воћа, примају се дарови. Народ каже:

– Сви су дани добри, а четвртак понајбољи.

– На Бели четвртак, после Тројица, не ваља се радити због града.

Петак је дан на који се пости. Верује се да је баксузан, јер је пети дан у седмици, а по народном веровању број пет је баксузан. Народ верује:

– У петак и вампири и вештице се склањају од баксузлука и несреће.

– Петком не ваља радити ручне радове, посебно прести.

– Ђецу не ваља пуштати даље од куће.

– „Црни петак” је кад падне тринаести датум у петак. Тог дана не ваља ништа радити, не ваља излазити из куће, јер вребају све саме „смртне опасности”.

– Женски свет посебно не ваља ништа да ради када је „млади петак”, тј. у први петак после мене Месеца.

Субота је задушни дан, ни претерано срећан, ни претерано несрећан, тј. дан у који се помињу мртви и дају „подушја”. Суботом се не уговарају свадбе, не одржавају крштења. Народ верује:

– Ђеца рођена у овом дану могу постати вилењаци.

– Рођени у суботу имају моћ да открију скривено благо.

Недеља је срећан дан. У тај дан се одмара и моли Богу. Верује се да је недеља нека „Блага светица”, па се зато поштује и тога дана се не ради, посебно женски радови. Живо је предање да је Бог, када је створио свет, одредио да се недељом ништа не ради, већ да се тог дана одмара. Недељом се лепо облачи. Иде се у цркву, на игранке, скупове, весеља. То је дан за „гледање” младих, за „бегенисање”. Зато се и зове Благ дан.

– Ко се роди у неђељу, биће господин.

– Посебно се празнује „Млада неђеља”, прва неђеља после месечеве мене.

Као што се види, по народном веровању, седмични дани нису једнаки, једни су срећни а други несрећни.

– Родио се у срећан дан.

Благ дан посвећени су свецима (Ђурђевдан, Крстовдан, Илиндан, Гопођиндан):

– Не радите данас о земљи, благи је дан.

– Ко се роди на благи дан, срећа ће га пратити у животу.

– Умрије Предраг на благи дан, значи био је безгрешан и отићи ће у рај.

Бели дани (Бели понедељак, Бели уторак, Бели четвртак, Бела субота) падају у седмичну недељу по Тројицама (Духовима). Они су заветине (обетине) у многим селима. Славе се да не би било временских непогода (града, грома, олује, поплава, суше).

И седмица уочи Ускршњег поста назива се Бела недеља. Она се завршава Белим покладама, почетком Ускршњег поста.

– Бела субота је задња обетина у години.

У Лучанима је обетина Бела субота.

Млади дани су дани који настају од почетка пуњења месеца, његове младине. Они су срећни за почетак сваког рада. Користе се у народном лечењу.

– За време младих дана ваља се братимити.

– Кад буду млади дани, кад се пуни Месец, однеси дарове у цркву, намјени за дијете и оздравиће ти.

Мучни дани су од тринаестог до петнаестог децембра. Народ је прихватио библијско предање да се тих дана Богородица мучила пред свој порођај.

– За време мучних дана трудница не ваља ништа да ради „у руке”.

Некрштени дани – су дани између Божића и Крстовдана. У те дане Христос је био некрштен, па се они у народу сматрају данима нечастивих сила. Зову их још и Бели дани, јер се тада мрси.

– У некрштене дане жене не перу, ђеца рано лежу и не излазе из куће.

– Не ваља у некрштене дане плакати, ни певати, ни излазити из куће.

Даница, – е – женско име планете Венере.

У народној култури то је звезда која најављује дан. Сматра се весницом зоре и дана. У фолклорном стваралаштву Даница се означава као сунчева или месечева сестра. У народној песми: „Сунце се девојком жени” изнета је легенда о настанку звезде Данице. Звезда Даница је била прелепа девојка у коју се Сунце заљубило, и са њом оженило.

У народу се Венера зове и Вечерњача, јер се појављује увече прва на небу, а када се појави као прва јутарња звезда, онда је Зорњача. Ево неких казивања о звезди Даници:

– Кад сањаш звезду Даницу, испуниће ти се жеља.

– На Бадње јутро излази гологлав домаћин пред кућу и обраћа се звезди Даници: „Сјајна Данице, сестро наша, иди на исток да нам јаки брат бот притекне у помоћ”.

Даћа, – е ж – ритуална гозба уз јело и пиће на гробу и у кући покојника.

У народу се даће још називају подушје, помен, парастос. Даће су настале из веровања да покојник на оном свету наставља живот, па му треба обезбедити „добар живот”, изразити љубав, одужити се, одбродвољити га да се не свети. Све што се ради на даћи, ради се „за покој душе умрлога”, „да му буде лака земља”, „да добије рајско насеље” и да се покаже углед покојника.

На даћама се освештава гроб покојника, читају молитве, једе панаија за душу покојника. Такође се за душу покојника о даћама удељује сиротињи или некој хуманитарној организацији, плаћају се помени и молитве у цркви.

Покојнику се приређује седам помена: на дан сахране, сутрадан по сахрани, „седмица”, „дваесница”, „четресница”, „полугодишњица” и „годишњица”.

– Даће се дају у суботу уочи истека времена за њу, јер би, се после све што се донесе нашло покојнику иза леђа, „ништа му не би било доступно”.

– Код посмртних обреда потврђује се крилатица „колико села, толико адета”, али у чачанском крају нема између села много великих разлика у обредима. Навешћемо нека веровања, обичаје, обреде из народне културе овог краја:

– О даћи се обавезно кува панаија. Једна особа кува панаије за све даће, не ваља да се мења. Док се кува на шпорету, панаију не ваља померати, нити доливати воду. Панаија се освештава. На гробу се мора све појести, а ако се не поједе, умреће онај који ју је кувао.

– На гроб се обавезно износе со, хлеб, црвено вино и ракија – да се прекрсти „за душу”. Од сваког пића прво се мало сипа на гроб, за душу покојника.

– На гроб се све до четрдесет дана износи вода – „да се нађе” и у кући где је покојник умро, или преноћио држи чаша воде.

– За даће се купује паран број цветова и постављају тањире „потако”. На гробу се не служи виљушкама и ножевима. Све се једе прстима, па се јело и припрема томе прилагођено.

– После даће најужа родбина враћа се покојниковој кући, пале се три свеће и пре јела се моли за душу покојника. Постављају се обавезно три собре. У неким селима оставља се празно место за покојника, чак му се и тањир поставља. Наслужује му се и пиће, које се просипа на његово место. На крају собре седи неко ко није рушан.

– Верује се да за даћу треба припремити месо од сваке животиње коју је покојник гајио.

– Не ваља за даћу клати црну стоку.

– Кад се враћа са даће, не ваља успут нигде свраћати. Ако се успут прелази преко реке, оперу се руке или марамца. Ако нема реке, онда се руке перу одмах по уласку у кућу.

– Четресница је најзначајнији помен. До четреснице душа покојника се не смирује, већ лебди стално око куће. Зато се за четресницу сви враћају са гробља кући – да се обави задњи обед са покојниковом душом. За ручком се држи молитва за покој душе умрлог. Такође се дарују сви они који су помагали око сахране. Обавезно са дарују и одиве.

– Мора се водити рачуна да једна даћа буде посна.

– Ако не „падне” ниједан посни дан, онда се једна даћа обавља у петак.

– Не ваља прекаћивати за славу ако покојнику из те куће није дата годишњица. У Врначнима, једна жена је мужу за три дана узастопце

панаију прекадила, за четресницу, полугодишњицу и годишњицу – да би могла да прекади колач.

– О годишњици се разрушава најужа родбина. То се обавља на гробу или негде на путу, никако код куће.

– За даће не ваља да се принављају гости после четреснице. Не ваља то за домаћина куће.

Дедино име, синт. – Традиција је у народној култури чачанског краја да се потомству дају имена предака. Најчешће се понављају имена деде, па и бабе. Посебно се води рачуна да се не изгуби из сећања име деде који је био угледан, ратник или стекао имовину на којој потомци уживају.

Верује се да је новорођено дете инкарнација неког претка који је живео у тој породици. Зато се именом желело повезати са том личношћу.

– Милошев најстарији син носи дедино име Предраг.

– Стана је добила име по некој баба Стани, која је доведена из Ивањице у Комадине и донела велике паре за које је купљено имање.

Демон, –а м – У народној култури чачанског краја демон је синоним за све „нечастиве силе”, али је у употреби чешће синтагма „нечастива сила”, него демон. Демони настају и од људи са демонским особинама. Демон, у симболичном значењу, употребљава се као ознака за све људе бескрупулозне, склоне обмани, превари, прљавим делима, за све зле људе. По народном веровању, демони се углавном појављују ноћу, од глувог доба до првих петлова. Тада владају на Земљи и људима чине зла. Те нечастиве силе скупљају се по буњиштима, раскршћима, гробовима, напуштеним воденицама, мостовима, шумама и изворима.

– Ако неко нагази на старо гувно, разболеће се, полудеће. Једино му може помоћи нека добра бајалица или гатара.

– Никад не иди ноћу без кучета, јер на њега не сме ништа да насрне.

– Кад сам био поред гробља, поче нешто да ме дави. Да не запјеваше певци не би ме Сунце данас грејало.

– Видосава има демонске очи, чим ми погледа дијете, цијеле ноћи ми преплака.

– Цана је знала да има нешто демонско у себи. Плашила се да изађе из куће, јер кога она сретне, тај цео дан нема среће. Патила је због тога, зато се одлучила да иде у манастир и тамо преноћи, да јој читају молитве, да истерају „злу силу” из ње.

Десна страна, синт. – У веровању нашег народа постоји строга подела на леву и десну страну. Десна страна је добра, а лева лоша. На левој страни сваког човека „чучи” ђаво и нагони га на зло, а на десној је анђеоски чувар, који га спасава од сваког зла и нагони га да чини добра дела. Десна страна

је јача, напредна и срећна, а лева слабија, назадна и несрећна. („Ако ти игра лево око, плакаћеш, а ако ти игра десно, радоваћеш се”).

Десна страна је мушка. У народној култури чачанског краја упражњава се:

- Од леве стране према десној страни крећу се младенци приликом венчања; тако се креће и коло.
- Бурма се ставља на десну руку.
- Обредни колачи окрећу се према десној страни.
- Здравнице се упућују према десној страни.
- Наздравља се десном руком.
- Уочи Божића „лежу” чељад на десну страну.
- Гравидна жена ако носи дете на десној страни, онда је мушко, а ако је на левој страни, женско је.
- Ако љаштавица скочи на десној страни, оговара неко мушко, а на левој – женско.
- Не ваља устајати на леву ногу, све ће тог дана ићи наопако.
- Ако се жели да се роди мушко дете, жени треба прићи са десне стране.
- Не ваља дете хранити левом руком, разболеће се.
- Не ваља служити опојно пиће левом руком, јер ће се онај ко га пије одмах напити.
- Десном руком се крсти и одгоне се демони и „нечастиви”, јер „лева рука крста нема”.
- Приликом посмртних обреда кађења, почиње се од десне стране према левој страни, супротно обреду када се жели напредак.
- Десна страна је страна живота, а лева смрти.
- Гробу се, о даћама, прилази са леве стране и на даћама се послужије од десне према левој страни.
- Кад се моли Богу, прекрсти се и окрене према својој десној страни.
- Кад се помену демони, окрене се према левој страни и пљуне.
- Кад се чују лоше вести, крсти се левом руком – да се отерају „зле силе”.
- Чаша на даћи пружа се учеснику левом руком.
- Левачити, у народу, значи радити наопако.
- Пошто је лева страна у дослуху са „нечастивим силама”, увек се баје левом руком.
- Ако заигра десно око, писне лево ухо, треба се надати лепим вестима, а ако лево – лошим.
- Одива прво облачи десни рукав одеће.
- Десни девер прихвата одиву.

– Купљени брав прихвата се и води десном руком.

По народном веровању, веома је значајна десна нога у прављењу значајних корака у животу.

Дете, –а с – наследник, продужетак лозе. Најсрећнији и најрадоснији догађај у свакој породици је рођење детета. Зато је тај догађај обавијен велом страха – да се срећа и радост не помуте. За дете, почев од рођења па до одрастања, везан је велики број обреда, обичаја, варовања, како би се сачувало од злих сила и призвали анђели чувари да га сачувају док „ојача”, „да се семе не затре”, да се огњиште не угаси.

Навешћемо нека варовања која и данас живе у чачанском крају:

– Не ваља крити кад је жена у другом стању.

– Рођење мушког детета оглашава се пуцањем из пушака.

– Оцу се цепа капа кад му се роди дете.

– Кад се дете роди, истог или следећег дана, неко иде у цркву по освећену водицу, знамење, тј. име. Свако дете добија име на водици. То име му не мора бити и крштено. Освећеном водицом дете се купа за четрдесет дана – да би било здраво.

– Када се дете роди, треба га положити на десну страну – да не би било левак.

– Кад се жени не одржавају ђеца, треба детету кад се роди обући кошуљицу сашивену од крпа девет удовица, сашивених на ћуприји, у глуво доба ноћи.

– Ако не може да се заустави рађање деце, детету треба дати име куме или кума.

– Детету се не сме зачудити.

На Руднику смо забележили:

– Ноћу поред ђетета не сме да гори светло, јер му са другог брда могу набацити чини. Зато се пали само мала жижа.

– Детиње пелене не ваља да заноће напољу.

– „Понедоба” пелене не ваља уносити у кућу.

– Кад се види први пут мало дете, „запљуне се” и каже се да није лепо.

– Ради урока детету се за руку везује црвени кончић, а под пазух или јастук се стави бели лук.

– Ако се хоће да дете има коврцаву косу, кум треба да заврне рукаве на крштењу.

– Кад се дете смеје, засмејавају га анђели.

Детелина, –е ж – у народној култури биљка која има магијску моћ. Детелина са четири листа доноси срећу.

– Кад нађеш детелину са четири листа, убери је, помисли жељу и стави је у њедра – жеља ће ти се испунити.

Детињци, –аца м – Божићни празник.

Славе се у трећу недељу пред Божић. Тога дана, ујутру, одрасли везују своју децу неким каишем, гајтаном или обичним канапом. Ово везивање има симболично значење као и везивање о Оцима и Материцама – да се тиме деца и родитељи што чвршће привезу једно за друго, у циљу међусобног помагања и поштовања.

– За Детињце унучићи су ми се одрешили, купили су ми мараму од своје уштеђевине.

Димњак, –а м – оцак, има веома важну улогу у народним веровањима и обичајима. Верује се да се у димњаку задржавају душе предака, које бдију над прецима. Највећа је клетва: „Дим му се из куће не вио!” Ево и других веровања везаних за димњак:

– Сваког Божића односи се храна и ставља у димњак, намењује се умрлима из те куће.

– Узима се гар из димњака, на Божић, и њиме се прави крстић на лицу деце – да би се у току године сачувала од свих „злих сила”.

– У димњак се стављају лескове гранчице, глогово трње, истуцано стакло – да би се кућа сачувала од „нечастивих”.

– Димничар доноси срећу – када га видимо или сретнемо. Зато се хвата за дугме кад се он види – да се срећа задржи, закопча.

– Млада при уласку у нови дом цара ватру на огњишту и гледа кроз димњак.

– На димњак ваља ставити глогову гранчицу – да штити кућу од вампира.

Длака, –е ж – у народној култури чачанског краја о длаци има велики број митских предања; од длаке постаје гора, ако падне у воду од ње постаје змија, у златној длаци је вилин живот, помоћу длаке виле одузимају живот људима а виле имају дугу, густу, русу или златну косу, која им је расплетена, њоме заводе младиће, наводе их на љубавне игре, и после тога душу испијају. Змајева снага је у његовој бради. И у народној култури чачанског краја има много веровања за длаку – косу:

– Кад се дете први пут ошиша, не ваља длаке чистити метлом, већ их сакупити и ставити на неко питомо дрво, које напредује. Никако не ваља палити косу. Девојка која жели да има бујну косу треба да се чешља на врби и то на Бурђевдан.

– Да би придобила младића, девојка ишчупа своју длаку са главе, спали говорећи: „Како длака горела, тако и он горео за мном”.

– Младић се домогне длаке вољене девојке, прекине је и постави тако да између њених делова прође вољена девојка, она га после тога мора завоleti.

– Кад девојка жели да се младић заслепи за њом, ишчупа длаку своје косе и ушије младићу у одело.

– Невеста расплиће косу на венчању – да би се лако порађала.

– Женскиње не пере косу петком, нити на Цвети – да се не би коса „расцветала”.

– Од велике жалости за братом, сестре, на сахрани, расплићу косу.

– Деца се каде над длаком од звери (вука, медведа) – да би се ослободила страве (страха).

– Сањати себе са дугом косом предсказује велику бригу.

– Ако сањаш себе са скраћеном косом, ослободићеш се брига.

Длан, –а м – У народној култури длан има велику функцију у читању човекове судбине. Гледањем у длан могу се открити: линија живота, линија судбине, линија срца, линија брака, линија Сунца или части, линија зглоба или расконта. Тумачењем ових линија, испупчења и разних других знакова на длану човека може се предсказати човекова судбина. Ово предсказивање судбине зове се хиромантија. Хиромантија, као и остале пророчке вештине, дошле су нам са Истока.

– Мек длан говори о нежној и осећајној особи.

– Ако неко има тврди длан, има и добар карактер, отвореност.

– Гатала ми Милева у длан, и рекла ми је да ми је дуга линија живота, да ћу дуго и срећно живети.

Гатаре кажу о линији живота:

– Широка линија затворене боје – снага, стваралачке способности, блага нарав;

– широка линија бледе боје – слабо здравље, низак карактер;

– кратка линија – рана смрт;

– неједнаке линије – ако је на левој руци дуга линија, а на десној кратка, значи да та особа има природне услове за дуг живот, али својим начином живота сама себи живот скраћује. Ако је линија леве руке кратка, а десне дуга, значи да та особа од рођења не поседује услове за дуг живот, али својим уредним начином живота те природне слабости коригује, и себи живот продужава;

– слабљење линије, или њен потпун нестанак у близини зглоба шаке знак је неке прикривене болести;

– прекинута линија на једној руци знак је тежег обољења, а на обе руке, на истом месту, знак је смрти;

- вијугава, испреплетана, испрекидана линија значи живот испуњен тешкоћама, болестима и свакојаким неприликама;
- ако полази од средине Јупитеровог брега – значи да ће та особа имати изузетно срећан и успешан живот, пун части и славе;
- ако сврби леви длан, добићеш паре, тад треба провући руку кроз косу – да буде пуно пара;
- ако сврби десни длан, даваћеш паре, тад га треба почешати о ћошак стола – да се заустави давање пара.

Дмитровдан, а м – Свети Великомученик Димитрије – Дмитровдан празнује се 26. октобра по старом или 8. новембра по новом календару. Живео је у трећем веку. Народ каже:

„Дмитров данак, хајдучки растанак”.

– Ако овце на Дмитровдан леже скупљеним ногама пода се, биће оштра зима, ако леже са опруженим ногама, биће блага зима.

– Чобани, да би сазнали каква ће бити зима, тога дана ставе секиру у тор, па ако тога дана на секиру легне бела овца, биће зима са много снега, а ако легне црна, биће са мало снега.

– Ако на Дмитровдан буде облачно, зима ће бити блага, а ако буде ведро – биће оштра.

– На Дмитровдан се отпуштају старе и погађају нове слуге.

Домазетлук, –а м – домаћинство без мушког наследника. Да се не би „прекинула” лоза, у кућу се доводи зет који узима славу те куће, а некад и презиме. Он се назива домазет, припуз или се за њега каже да се „удао”.

– У нашем селу има пуно домазетлука, више се рађају женска деца.

– Одмах после свадбе дошао је на мираз, у домазетлук.

– Припуз слави две славе, и Дмитровдан и Аранђеловдан, јер се привенчао у Булије.

Додоле, –а ж – девојке обучене у специјалну одећу, накићене цвећем, житарицама, виновом лозом, које иду кроз село и кроз разне ритуалне игре, певајући додолске песме, посећују куће молећи Бога за кишу.

– Додоле пре обиласка села често иду до гробља – да изваде крст са неког старог, непознатог гроба. Крст однесу у реку или поток, пусте га у воду и при томе три пута кажу: „Крст у воду, а киша у пољу”.

– Данас, у нашим крајевима, нема више додола, али баба ми је причала да су раније певале песме, које су обично почињале:

„Наша дода Бога моли
да удари росна киша.
Ој, додо, ој додоле!”

Дрво, –ета с – је саставни део многих обреда везаних за годишње празнике и обичаје који прате човеков живот. Довољно је поменути улогу храста на Бадњи дан, врбе на Врбицу, пролећног растиња на Ђурђевдан, „записе” на храстовима о литијама (обетинама).

Дрво је повезано са сва три света: подземним, земним и небеским. У корену дрвета живе змије и нечастиве силе. Врх је повезан са богом, небом, сунцем, птицама. У гранама дрвећа обитују виле. Виле излазе из „големих” шума или дрвета које се налази поред извора. Дрво је метафора пута до неба. У дрвећу пребивају душе умрлих. Душа човекова налази свој мир у дрвету које расте изнад гроба.

Народ верује:

– Човек који откине плод дрвета са гроба, чини души увреду и она ће га пратити ноћу, сањаће је (јер је души нанео бол).

– Причају стари како је од зове, која је расла на гробу једног младића, направљена свирала и она је свирала најжалније мелодије.

– Не ваља сећи дрвеће са гробља, а боже сачувај, не ваља га уградити у кућу.

– Не ваља сећи родно дрво (воћку), треба га пустити да се само осуши. Посебно не ваља да раде то они који имају децу. Такво дрво не ваља ставити у ватру.

Дрвеће се у народној митологији користи много, у лечењу, и у бајањима, гатањима.

– Баба Зорка (92 године) падавицу је лечила тако што је црвене конце, којим је болеснику узимала „обумеру”, стављала у рупу изврћену у дрвену, па опет затварала дреновим чепом.

– Да би повратила млеко, Милица је на груди стављала камен који је пре тога држала на родној крушци.

– Брадавице се скидају тако што се мало боцну глоговим трном и онда се „одброји”.

– Некрштена деца сахрањују се испод родног дрвета – да би мајка родила још деце.

– Када се дете први пут ошиша, коса се ставља на питомо дрво – да боље расте.

– Под великим дрветом не ваља стајати када грми.

– На гробу умрлог младића ваља садити бор. Брзо расте, иде према небу. Али, бор и остало зимзелено дрвеће не ваља садити у авлију, јер ће се огњиште угасити.

Дрекавац, –а м – У чачанском крају, верује се, да дрекавац настаје од умрлог, некрштеног детета. Јавља се у облику детета или животиње, са несразмерно великом главом. Привиђа се ноћу, у некрштене дане, и у рано

пролеће. Појављује се на гробљу и потоцима. Оглашава се као јарац, плаче као мало дете, мијауче као мачка. Дрекавац каткад досађује својим родитељима, али ретко, јер се боји родитељских паса.

– Милеви се дрекавац приказао у облику краве, па јој се сва стока разболела.

– Приказа ми се синоћ дрекавац, у облику детета, неко ће умрети у селу.

Дрен, –а м – по народном веровању има велику магијску моћ. Својом тврдоћом он утиче на здравље човеково, зато се у народу често чује изрека: „Здрав ко дрен”. Користи се као амајлија против урока и болести.

Забележили смо:

– Када мајка жели да одбије дете од сисе, после последњег дојсња да му дренов пругић у руку, а дојку провуче кроз бушан колач или погачу.

– Ваља децу љуљати на дрену – да би била здрава као дрен.

– На Божић, у божићну чесницу, ставља се парченце дреновог дрвета. Онај ко нађе дрен биће здрав ко дрен.

– На Тодорицу децу причешћују вином, у коме је дрен стајао седам дана.

– На Ђурђевдан млади се ките дреновим гранчицама.

Други свет, синт. – „онај свет” у народној култури чачанског краја је свет који је ванземалски. У њему се налази свет у коме живе Бог и остали свеци, а у другом делу пребивају душе умрлих. Он се састоји из раја и пакла. Цео човеков живот, по веровању, посвећен је да се заслужи место у рају. У народу је веома живо и уверљиво схватање да се човеков живот наставља на другом свету. Сви посмртни обреди обављају се да би се обезбедио бољи живот на другом свету. Облаче се најлепша одећа, зидају гробнице и дижу споменици и све то са једном жељом – да му душа добије рајско насеље. Други свет нигде није дефинисан, свако га замишља према свом виђењу. Али, заједничко за све је да постоји страх од пакла. Зато се човек одриче многих задовољстава на овом свету (они који верују) да не би отишли у пакао.

– Не ваља да ти неко седи иза леђа, јер ћеш га на другом свету носити на леђима.

– Баци оцу у сандук да купи кућу на „ономе свету”.

– Мару, пошто се није удала, сахранили сву у белом, као да је на венчању, и венац јој ставили на главу, прстен на руку како на онај свет не би отишла сама.

– Мејигу се пале свеће да му осветле пут на онај свет.

Дуга, –е ж – У народној култури постоје различита тумачења о настанку дуге. Неки тврде да је она живо биће, које се нагнуло у неку реку, или море да се напије воде. Неки, чак, тврде да је то шарена аждаја. Постоји и веровање да је она ватра која излази из аждајиних уста. Зато се јавља у онако „чудесним” пламеним бојама.

Ова лепа и, за обичног човека, необјашњива појава, привукла је пажњу људи и они јој приписују многа магијска дејства.

– Ко успе да се провуче испод дуге, промениће пол. Ако женско, ’оће да постане мушко, само нек се провуче испод дуге (и обрнуто).

– Дуга наговештава дуго и топло лето.

Дух, –а м – митско биће, мушког пола, често невидљиво, различитог облика, али редовно има натприродну моћ. Често настаје од умрлих душа, као и од других „негативних сила”. Духови, по веровању, могу бити добри и зли. Добри духови су настали од умрлих предака, који и даље лебде и чувају своју некадашњу породицу. Зли духови (ђаво, вампир, вештице, русалке), као и сви други демони претворени у разне облике, носе човеку, животињама и природи несрећу. Људи им се обраћају молитвом и жртвом да би их умилостивили или их прогоне, „уништавају” и разним средствима боре се против њих. Верује се да свака кућа има свог духа чувара, који настаје од неког претка. Некад је то змија „чуваркућа”, која живи под прагом или огњиштем, где, по предању, живе преци. Многе појаве и несреће које човека налазе и некад несхватљиво спашење, људи објашњавају вољом духова.

– У пустој кући, Јоксимовој, причају чобани, свако се всче чује свирка и да тамо живе духови.

– Уочи великх празника, да би се умилостивили духови, људи стављају храну у оцак.

– Често се јављају духови некрштене деце пошто им је душа осуђена на вечно лутање; на велике празнике они деци наносе зло. Деца плачу ноћу, а нико не зна зашто.

Душа, –е ж – по народном веровању, сваки човек има душу и тело. Душа је невидљива и вечита. После смрти душа излази из човека и четрдесет дана лута. Четрдесетог дана душа одлази у небо. Човеку који је чинио добра дела душа одлази у рај, а ономе ко чини рђава дела душа одлази у пакао. У чачанском крају, верује се да се душа после смрти настањује у разним биљкама, животињама и стварима, тако да се завлачи и у камење. Обично после седам година сели се у царство мртвих, где ће напакон наћи свој мир. Зато се народ моли за покојникову душу:

– Бог да му душу прости! (Значи, да му Бог ослободи душу од тела и да му да рајско неселе).

– Нема му дугог века, душа му стигла до носа.

– Све до четрес дана привиђала сам Предову душу у кући. Ништа ме није било стра[?]. Знам да нас је све волео.

Душебрижник, –а м – Данас подсмешљив назив за некога ко се брине за нешто и некога, а, уствари, уплиће се у туђе послове, проблеме, и тајне како би имао користи за себе.

Душебрижници су некада били свети људи, по веровању народа, који су ишли по селима и градовима и својим речима и делима бесплатно помагали народу.

– Знам, ја, те душебрижнике који ти окрену леђа кад ти је најтеже.

– Прича се за попа Чеда да је био народни душебрижник.

ЛИТЕРАТУРА

1. Веселин Чајкановић, „Речник српских народних веровања о биљкама”, Београд, 1985.
2. Љ. Раденковић, „Симболика света у народној магији јужних словена”, Ниш, „Просвета”, Балканолошки институт САНУ, Београд, 1996.
3. Ш. Кулижић, П. Ж. Петровић, Н. Пантелић, „Српски митолошки речник”, Београд, „Нолит”, 1970.
4. Научные редакторы: В.Я. Петрухин, Т. А. Агапкина, Љ. Н. Виноградова, С. М. Толсая, „Славянские древности”, Институт славяноведения и Балканистики, российской академии наук, Москва, 1995.

* * *

Етнографска грађа прикупљена од Рудника до Јавора. То су посебно села: Атсница, Братљсво, Брезова, Вича, Вучковица, Горичани, Гуча, Девићи, Деретин, Катићи, Катрићи, Комадинс, Котража, Кушићи, Лиса, Луке, Мочиоци, Мрчајевци, Опаленик, Паковраће, Прањани, Прислоница, Рти, Рудник.